
GYORS TÉNYKÉP

JELENTKEZÉS A FELSŐOKTATÁSBA, 2001

(Applying to Third Level Institutions, 2001)

FORRAY R. KATALIN – HÍVES TAMÁS

Kulcsszavak:

felsőoktatás felsőoktatási rendszer továbbtanulási jelentkezések területi eltérések társadalmi egyenlőtlenségek

A szerzők tanulmányukban a felsőoktatási intézményekbe történő hallgatói jelentkezések alapján a tudáshoz jutás társadalmi esélyeit területi szempontból vizsgálják meg, arra a kérdésre kívánnak választ találni, hogy vannak-e és milyen jellegűek a területi eltérések.

*Legfőbb megállapításuk, hogy a felsőfokú továbbtanulási igények (jelentkezések) és realizálásuk területi szerkezetét vizsgálva olyan társadalmi eredetű egyenlőtlenségek mutatkoznak, amelyek egyaránt össze-
függésbe hozhatók az adott térségek gazdasági fejlettségével és a felsőoktatás területi szerkezetével.*

Bevezetés

A kilencvenes évek egyik látványos oktatási folyamata a felsőoktatás dinamikus bővülése. A nyolcvanas évek közepétől a kilencvenes évek végéig a hallgatók létszáma csaknem háromszorosára növekedett. Országunk lassan csatlakozik a fejlett térségekhez a felsőoktatás tömegessé válása szempontjából is.

Ez a fejlődés összetett társadalmi feltételek és motivációk nyomán alakult ki, de robbanásszerűségében nyilván szerepet játszik a felsőoktatás évtizedeken át erőszakkal fenntartott zártsága, azaz, hogy az ország társadalmi-gazdasági fejlettségéhez, ezzel együtt a felsőoktatási továbbtanulásra, a diplomássá válásra irányuló elfojtott igények csak igen korlátozottan realizálódhattak. A felsőoktatási rendszer nyitottabbá válása önmagában is növeli az aspirációkat – még ma is többen akarnak továbbtanulni, mint ahányan ténylegesen bejutnak.

Az igények és aspirációk jellegében és tendenciáiban azonban ma is megfigyelhetők azok a társadalmi különbségek, amelyek a zárt felsőoktatást jellemezték (Róbert 2000). Tanulmányunkban a társadalmi esélyeket területi szempontból vizsgáljuk meg. Abból indulunk ki, hogy a tudásalapú társadalom kialakulásának és működésének olyan felsőoktatási szerkezet és hálózat felel meg, amely „laponan” (Barakonyi 2000) simul az ország településszerkezetéhez, és nem teremt indokolatlan lakóhelyi esélyegyenlőtlenséget. A hallgatói jelentkezések alapján azt vizsgáljuk, hogyan alakulnak ebből a szempontból a továbbtanulási aspirációk, vannak-e és milyen jellegűek a területi eltérések.

Nők és férfiak

2001-ben kis híján 150 ezer fiatal adta be a jelentkezését felsőoktatási intézménybe¹. Nappali tagozatra 86 ezren jelentkeztek, a többiek esti, levelező vagy távoktatási férőhelyeket céloztak meg. Egy jelentkező átlagosan két helyet jelölt meg, így összesen mintegy 320 ezer jelentkezés érkezett a felsőoktatásba. Az összes jelentkezésnek csaknem háromnegyede irányult nappali tagozatú férőhelyekre. E hatalmas tömeg területi megoszlásának két jellemzőjét mutatjuk be a következőkben: a megcélzott felsőoktatási intézmény szintje és a jelentkezők neme szerint.

A felsőoktatási intézményeket a felvételi lapon megjelölt kód alapján vizsgáltuk, azaz különbséget tettünk a képzési helyek között mind az intézményi szint, mind pedig a képzés helyszíne szerint. Azaz például a szekszárdi főiskola a Pécsi Tudományegyetem szervezetéhez tartozik, de Tolna megyében szerepeltetjük az oda jelentkezőket, a mezőtúri főiskola a szarvasival képez szervezeti egységet, de az elemzésben elkülönítjük, melyik város (illetve megye) intézményébe adták be a jelentkezést.

A képzési helyeket két csoportra bontva mutatjuk be: egyetemet és egyéb felsőoktatást különítünk el. Az utóbbi csoportot természetesen a főiskola dominálja, de ide soroltuk például az ÁIFSZ képzési helyeket is. A jelentkezések közel fele-fele arányban irányulnak egyetemi és egyéb képzésbe. (Az érettségint túli képzést harmadfokú képzésnek is nevezzük; ezen belül a rövid ciklusú felsőfokú képzés rövidítése az ÁIFSZ [Híves–Radácsi 1997].)

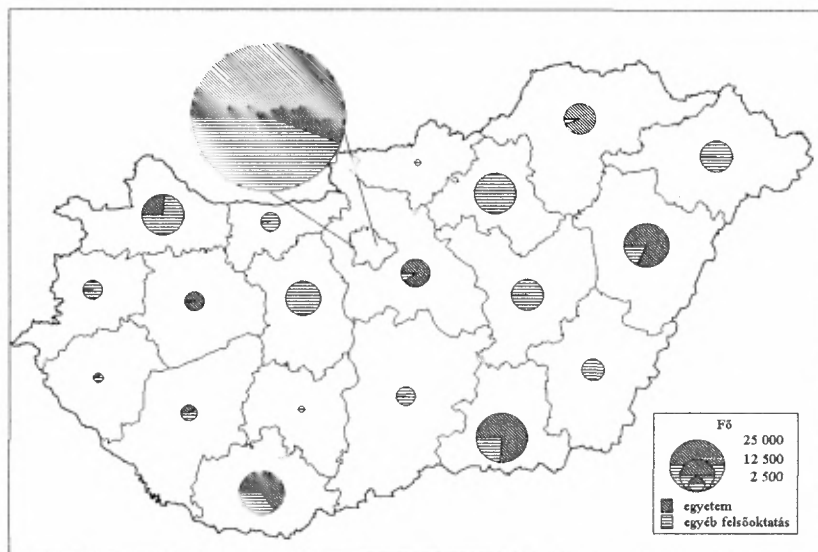
A kiemelt területi egység elsősorban a megye, de elemeztük az adatokat regionális bontásban is. A megyei szint az ország felsőoktatással való „lefedettségét” mutatja elsősorban, míg a regionális egységekben aggregált adatok kiegyenlítik a hálózat egyenlőtlenségeit.

Az 1. ábra a főváros dominanciáját érzékelteti: minden második jelentkezés budapesti képzési helyre irányult. A jelentkezések számát mutató körök országos eloszlása azt mutatja, hogy a fővárost nagy felsőoktatási intézményeket működtető centrumok övezik. Egy másik karéjt képez a határhoz közeli egyetemi centrumok füzére, a kettő között pedig kisebb vonzást kifejtő felsőoktatási háló helyezkedik el. Mind az északkeleti, mind pedig a nyugati határ mentén hiányoznak a nagyobb felsőoktatási központok. Nyugat-Magyarországon ezt a hiányt a földrajzi fekvés és más tényezők ellensúlyozzák, az ország másik csücskében azonban sajnos nincsenek meg ezek a feltételek.

A fővároson kívül négy nagyobb és két kisebb egyetemi centrum van az országban: Debrecen, Szeged és Pécs, valamint Miskolc és Gödöllő. A másutt működő egyetemi képzés a jelentkezőknek ezekhez képest csak töredékét vonzza. Az egyetemnél jelentősen sűrűbb a főiskolai és egyéb felsőfokú képzés hálózata: Miskolcon, Gödöllőn és Veszprémen kívül (ahol csekély mértékű a nem egyetemi képzés iránti érdeklődés) a főiskolai és egyéb felsőoktatási formákba jelentkeznek a fiatalok.

1. ÁBRA

*Jelentkezés a felsőoktatásba a képzés szintje szerint, 2001
(Applying to Third Level Institutions by Levels, 2001)*

Forrás: OFI 2001.

Az egyetemi képzés három régióban vonz sok jelentkezőt: a Központi, a Dél-alföldi és a Dél-dunántúli régióban (1. táblázat). A négy további régióban pedig a nem egyetemi szintű képzés egyenlíti ki a hálózatot. Azt sem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy számszerűség tekintetében még az aggregált területi egységek között is óriásiak a különbségek.

1. TÁBLÁZAT

*Jelentkezés a felsőoktatásba a képzés szintje szerint, 2001
(Applying to Third Level Institutions by Levels, 2001)*

Régió	Összes jelentkezés (fő)		Képzési szint (%)		Régió (%)	
	egyetem	egyéb felsőfok	egyetem	egyéb felsőfok	egyetem	egyéb felsőfok
Központi	94 128	70 080	57,3	42,7	60,5	42,7
Észak-Magyarország	9 285	17 577	34,6	65,4	6,0	10,7
Észak-Alföld	14 570	22 820	39,0	61,0	9,4	13,9
Dél-Alföld	16 280	13 625	54,4	45,6	10,5	8,3
Dél-Dunántúl	12 682	8 673	59,4	40,6	8,2	5,3
Közép-Dunántúl	4 313	15 932	21,3	78,7	2,8	9,7
Nyugat-Dunántúl	4 210	15 360	21,5	78,5	2,7	9,4
Összesen	155 468	164 067	48,7	51,3	100,0	100,0

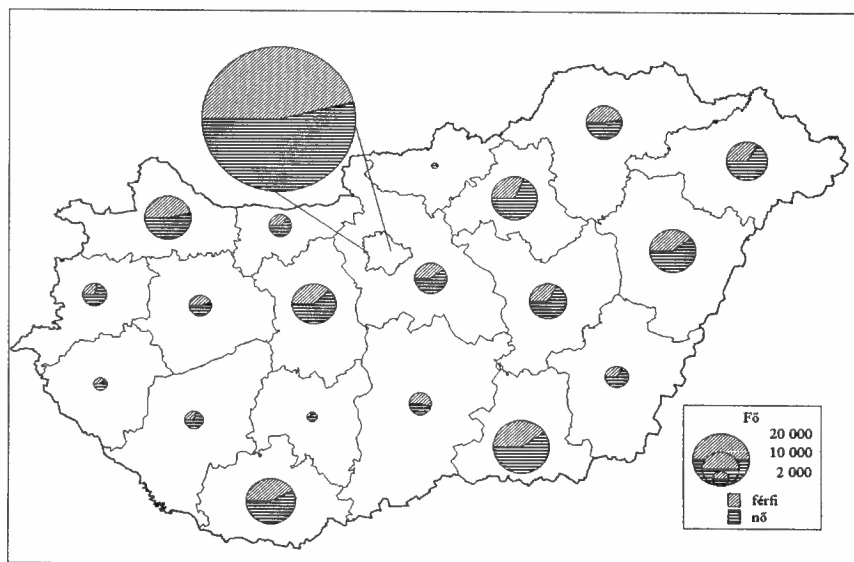
Forrás: OFI 2001.

A jelentkezések *nemek szerinti* megoszlása olyan mutató, amely társadalmunk mélyebb szerkezetébe enged bepillantást. Máig megfigyelhető az a tendencia, amelyet húsz éve több vonatkozásban kimutattunk: jóval több nő, mint férfi törekszik diplomához jutni. Ebben az évben a jelentkezők között közel 20%-pontos volt a különbség (58% és 42%).

A 2. ábra megmutatja, hogy a női dominancia minden megye felsőoktatására jellemző, függetlenül attól, hogy ott éppen az egyetem vagy egyéb felsőoktatási forma van jelen. (Képzési helyek szerint persze ez nem érvényes, de itt erre nem térünk ki.) Ha a tudás megoszlását ebből a szempontból vizsgáljuk, akkor (kissé ironikusan fogalmazva) úgy tűnik, az ország teljes területén a nők reprezentálják ezt a tényezőt. Talán arra is következtethetünk ebből az arányból, hogy a „tudás” – legalábbis az, amely a felsőoktatásban megszerezhető – még mindig nem eléggé vonzó ahhoz, hogy a férfiakat is nőkhöz hasonlóan motiválja. Továbbá feltehető, hogy a képzési szerkezet és társadalmunk még nem vetközte le tradicionális vonásait, dominálnak benne a „női”, azaz hagyományosan nők által tanult és művelt szakirányok.

2. ÁBRA

Jelentkezés a felsőoktatásba nemek szerint, 2001
(Applying to Third Level Institutions by Gender, 2001)

Forrás: OFI 2001.

Regionális szintre összevonva az adatokat, a nők és a férfiak jelentkezési arányai-ban mutatkozó hatalmas megyei egyenlőtlenségek csökkennék, de még mindig igen nagyok (2. táblázat). Csak a Központi régióban kisebb a férfiak hátránya az országos átlagnál (8%-pont), a Dél-alföldi és a Nyugat-dunántúli régióban nagyjából megfelelnek az országos átlagnak, a többi négy régióban pedig sokkal nagyobb eltérést tapasztalhatunk: az Észak-alföldi régióban a két nem közötti különbség

megközelíti a 30%-pontot! Mindez a tudás területi megoszlásának olyan súlyos egyenlőtlenségére utal, amelyre figyelni kell az oktatás irányításában is.

2. TÁBLÁZAT

Jelentkezés a felsőoktatásba nemek szerint, 2001
 (Applying to Third Level Institutions by Sex, 2001)

Régió	Férfi			Nő		
	fő	férfi %	régió %	fő	nő %	régió %
Központi	56 083	45,8	49,7	66 481	54,2	42,5
Észak-Magyarország	9 422	37,7	8,4	15 585	62,3	10,0
Észak-Alföld	12 262	35,7	10,9	22 128	64,3	14,1
Dél-Alföld	11 499	41,2	10,2	16 444	58,8	10,5
Dél-Dunántúl	7 650	38,7	6,8	12 097	61,3	7,7
Közép-Dunántúl	7 861	38,3	7,0	12 639	61,7	8,1
Nyugat-Dunántúl	8 058	42,2	7,1	11 034	57,8	7,1
<i>Összesen</i>	<i>112 835</i>	<i>41,9</i>	<i>100,0</i>	<i>156 408</i>	<i>58,1</i>	<i>100,0</i>

Forrás: OFI 2001.

Korcsoportok és képzési formák

A nappali tagozatra irányuló jelentkezések túlnyomó többségét, 82%-át – nem meglepő módon – 20 évnél fiatalabbak adták be, azaz a frissen vagy a közelmúltban érettségizettek. Bár az átlagtól való területi eltérések nem nagyok, mégis lehet jelentőségük. A budapesti (a legfiatalabbak aránya 79%), a Nógrád megyei (77%) és a Tolna megyei (77%) felsőoktatásba irányuló jelentkezések maradnak el jelentősebben az átlagtól, ezen kívül Baranya (80%) és Csongrád (80%) megye felsőoktatásába jelentkezett az átlagnál alacsonyabb arányban a legfiatalabb korosztály. A Nógrád és Tolna megyébe irányuló jelentkezések száma olyan alacsony, hogy nem módosítják jelentősen az átlagot (440 és 330 jelentkezés). Budapesti nappali tagozatra viszont a fiatal korcsoportba tartozók fele adta be jelentkezését, és a másik két megye a legnagyobb vonzású a térségek között. E három felsőoktatási központ más vonatkozásban is a legattraktívabb az országban, ahogyan azt a 4. ábra is mutatja.

Nem a frissen érettségizettek viszonylagos érdektelensége indokolja az átlagosnál alacsonyabb részesedésüket, hanem az idősebbek makacs vágya, hogy éppen itt tanuljanak. Másként szemlélve esetleg a legnagyobb felsőoktatási központok társadalma, gazdasága és az itteni felsőoktatás nagyobb nyitottsága és rugalmassága által nyújtott szabadság bátorítja az idősebb nemzedékek tagjait, hogy teljes idejű diákok legyenek.

Legmagasabb a fiatalok aránya Heves (90%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (88%) és Vas (88%) megyékben. Megkockáztatjuk a feltételezést, hogy a képzési szerkezet hasonlósága áll a hasonló arányok mögött: mindhárom térség felsőoktatásában

elsőprő arányt jelent a főiskolai szintű pedagógusképzés, amely itt nem vizsgált okok miatt elsősorban a legfiatalabbak számára jelent vonzerőt.

Az összes nappali tagozatú jelentkezések 17%-át adta be 21–25 év közötti fiatal. E korcsoport átlagtól való területi eltérései – ahogyan fent már megállapítottuk – éppen fordítottja a legfiatalabbak területi megoszlásának, arányuk ott a legmagasabb, ahol a legfiatalabbaké a legalacsonyabb. Igaz, hogy nem nagyok az eltérések, de talán mégis módosíthatja az adott felsőoktatási intézmények szociális viszonyait, hogy csak minden tizedik (például Komárom-Esztergom vagy Vas megyében) vagy minden ötödik jelentkező nem a legfiatalabbak közül kerül ki.

A vizsgált két további korcsoport jelentősen nem módosítja a képet. Az összes nappali tagozatú jelentkezés 1,5%-át adták be 26 évesek és idősebbek. E jelentkezéseknek több mint a fele Budapestre irányult, nagyobb számban Baranya, Csongrád és Hajdú-Bihar megyei képzésbe jelentkeztek csupán, ami alátámasztja a legjelentősebb felsőoktatási központok vonzásával kapcsolatos feltevéseinket.

A regionális megoszlások kiegyenlítettebb képet mutatnak. Felhívjuk a figyelmet ismét arra, hogy a Központi régióba irányul a jelentkezések fele, s csak a két alföldi régió emelkedik ki a nappali tagozatú képzésbe irányuló jelentkezések magasabb számával (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT

*Nappali tagozatra jelentkezők korcsoportok szerint, 2001
(Students Applied to Full-Time-Form Education by Age, 2001)*

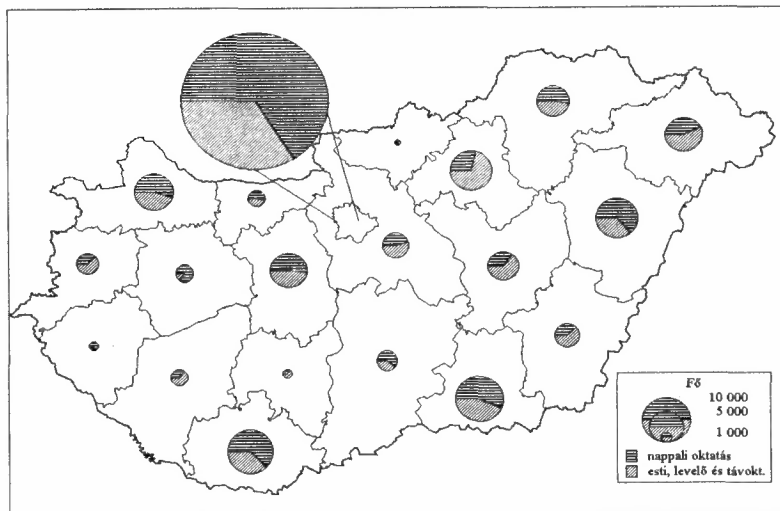
Régió	31 éves és idősebb		26–30 éves		21–25 éves		20 éves és fiatalabb		Nappali	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	össze- sen	%
Központi	588	0,7	1310	1,5	16 691	18,5	71 408	79,3	89 997	100,0
Észak-Magyarország	31	0,2	63	0,5	1834	14,2	10 981	85,1	12 909	100,0
Észak-Alföld	54	0,3	173	0,8	2978	14,5	17 341	84,4	20 546	100,0
Dél-Alföld	61	0,3	167	0,9	3136	17,0	15 058	81,7	18 422	100,0
Dél-Dunántúl	40	0,3	140	1,1	2373	18,0	10 652	80,7	13 205	100,0
Közép-Dunántúl	10	0,1	37	0,3	1864	13,2	12 242	86,5	14 153	100,0
Nyugat-Dunántúl	11	0,1	59	0,5	1642	13,3	10 606	86,1	12 318	100,0
<i>Összesen</i>	<i>795</i>	<i>0,4</i>	<i>1949</i>	<i>1,1</i>	<i>30 518</i>	<i>16,8</i>	<i>148 288</i>	<i>81,7</i>	<i>181 550</i>	<i>100,0</i>

Forrás: OFI 2001.

Az esti, levelező és távoktatásba irányuló jelentkezések összes száma 98 ezer. Ezek a képzési formák jellemzően a 21–26 éveseké, bár dominanciájuk korántsem annyira egyértelmű, mint a legfiatalabbaké a nappali képzésben (48%). A többi korcsoport közel azonos arányban adta be jelentkezését (16–18% között). A 3. ábra különböző képzési forma szerint ábrázolja a jelentkezőket.

3. ÁBRA

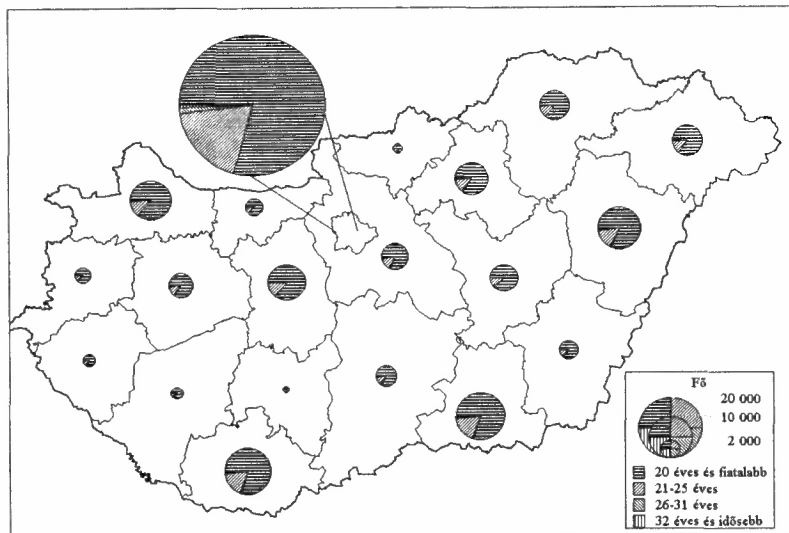
Felsőoktatási intézménybe jelentkezések száma képzési forma szerint, 2001
(Applying to Thrid Level Institutions by Age, 2001)

Forrás: OFI 2001.

4. ÁBRA

Felsőoktatásba jelentkezés korcsoportok szerint, nappali oktatás, 2001
(Students Applied to Thrid Level Institutions by Levels, Students in Full-Time Form, 2001)

Forrás: OFI 2001.

A legfiatalabbak viszonylag magas, a többi korcsoporttal közel azonos aránya (17%) talán azokat foglalja magába, akik anyagi okok miatt nem engedhetik meg maguknak, hogy főfoglalkozású diákok legyenek, kénytelenek munka mellett tanulni. Ezt látszik alátámasztani, hogy arányuk kiugróan magas Szabolcs-Szatmár-Bereg (25%) és Jász-Nagykun-Szolnok megyében (25%), de az átlagnál magasabb arányokat találunk Békés (20%) és Veszprém megyében is (20%). Ezzel szemben sokkal alacsonyabb a fiatalok felnőttoktatási jelentkezése Budapest (16%), Tolna (13%) és Vas megye felsőoktatásába (14%). Ez a magyarázat nyilván kiegészítésre szorul – amit nem tudunk megtenni –, mivel nem indokolja a Baranya megyei felsőoktatásba jelentkező fiatalok extrém alacsony számát (182) és arányát (3,9%) és néhány más megyében talált alacsony arányokat (5. ábra).

Az idősebb korcsoportok továbbtanulási jelentkezése jórészt a valamilyen ok miatt elhalasztott felsőfokú tanulás iránti igények realizálásának tekinthető. Ezekbe a csoportokba tartoznak a másoddiplomás képzésbe jelentkezők is.

Az idősebb korcsoportból való jelentkezés kiugróan magas arányát mutatja Baranya megye. E jelenség magyarázatát valószínűleg a Pécsi Tudományegyetem sajátos képzési struktúrájában találjuk meg, amely kiemelkedő lehetőséget ad a „vigaszágon” diplomához jutó idősebbeknek.

A regionális arányok alapján fenntartják a megyei megoszlásokat (4. táblázat). A nappali tagozatra irányuló jelentkezésektől legnagyobb mértékű eltérést az Észak-magyarországi régió mutatja: ez az egyetlen, ahol az esti, levelező és távoktatási formákba irányuló jelentkezések meghaladják a nappali tagozatosok számát. Ebben egyaránt szerepet játszhat a térség jelentős hányadának gazdasági helyzete és felsőoktatásának szerkezete is.

4. TÁBLÁZAT

*Felsőoktatási intézményekbe jelentkezők korcsoportok szerint,
esti, levelező és távoktatás, 2001*

*(Students Applied to Third Level Institutions by Age, Students in Evening,
Correspondence and Distance Forms, 2001)*

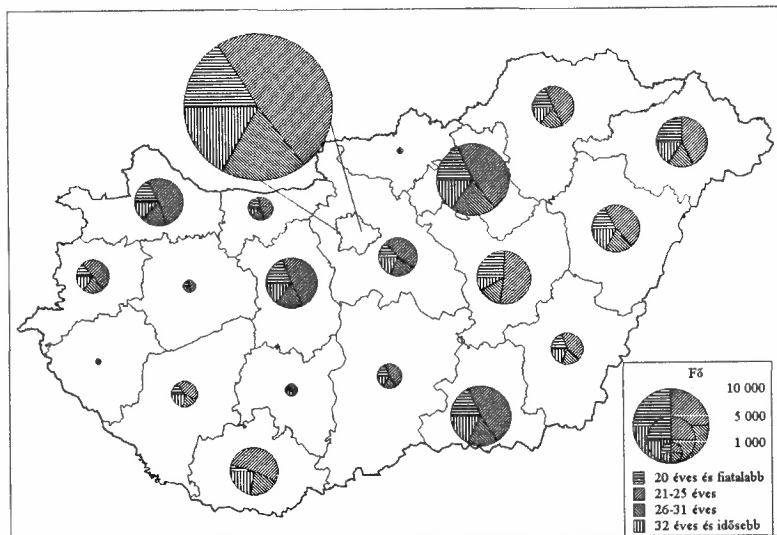
Régió	31 éves és idősebb		26–30 éves		21–25 éves		20 éves és fiatalabb		Esti, levelező, távoktatás	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	összesen	%
Központi	6242	16,9	7036	19,0	17 901	48,3	5863	15,8	37 042	100,0
Észak-Magyarország	2032	14,9	2631	19,3	6489	47,5	2502	18,3	13 654	100,0
Észak-Alföld	2119	13,5	2589	16,5	7393	47,1	3611	23,0	15 712	100,0
Dél-Alföld	1853	17,6	1816	17,3	4870	46,3	1971	18,8	10 510	100,0
Dél-Dunántúl	1557	22,7	1422	20,8	3350	48,9	515	7,5	6 844	100,0
Közép-Dunántúl	933	13,5	1234	17,9	3355	48,7	1366	19,8	6 888	100,0
Nyugat-Dunántúl	985	13,5	1311	18,0	3792	51,9	1213	16,6	7 301	100,0
<i>Összesen</i>	<i>15 721</i>	<i>16,0</i>	<i>18 039</i>	<i>18,4</i>	<i>47 150</i>	<i>48,1</i>	<i>17 041</i>	<i>17,4</i>	<i>97 951</i>	<i>100,0</i>

Forrás: OFI 2001.

5. ÁBRA

Felsőoktatásba jelentkezők korcsoportok szerint, esti, levelező és távoktatás, 2001
(Students Applied to Third Level Institutions by Levels, Evening,
Correspondence and Distance Forms, 2001)

Forrás: OFI 2001.

Lakóhely és a képzés helye

A társadalmi egyenlőtlenségek sajátos és jelentős dimenziója ragadható meg akkor, ha a lakóhely és a képzési kínálat összefüggéseit vizsgáljuk.

Számos kutatás nyomán megállapítható, hogy a hozzáférhető, a lakóhelyen vagy a környéken hozzáférhető képzés növeli a képzés iránti igényeket (Forray 1988). Azt a kevésbé elméleti összefüggést is ki lehet emelni, hogy a távolabbi képzés elérése több személyes és anyagi ráfordítást kíván, mint a közeli. Személyes ráfordításnak tekintjük az ismeretlen környezetet, elszakadást a családtól, barátoktól. Az anyagi ráfordítás pedig a lakhatás, az utazás, az étkezés és egyéb járulékos költségekben mutatkozik.

Ugyanakkor van egy ezzel ellentétes értelmezési lehetőség is. A távolabbi és vonzó képzés a társadalmi emelkedést jelentheti, az elszakadás a lakóhelytől sok esetben – kiváltképpen amikor a lakóhely képzési szerkezete nem elég attraktív – az életpálya, a karrier tágasabb lehetőségeit nyújtja, azaz a földrajzi mobilitás egyúttal társadalmi mobilitást, de legalábbis annak lehetőségét is magában hordozza.

Az adatokat úgy csoportosítottuk, hogy külön választottuk a lakóhely megyéjében működő felsőoktatásba való jelentkezést a megye régiójába történt jelentkezéstől, végül a régió kívüli jelentkezések alkotják a harmadik csoportot. Ezt abból a megfontolásból tettük, hogy – különösen a felsőoktatási integráció egyik elvi indoka miatt – a régió az a nagyobb területi egység, amely keretet adhatna a térség felsőok-

tatási igényeinek realizálására. Ez más oldalról azt is biztosíthatná, hogy az adott régió jobb, kiegyenlítettebb ellátottságra tehetne majd szert a felsőfokon képzett munkaerőből.

Ha az első jelentkezések megyei és régiók szerinti megoszlását vizsgáljuk, akkor csaknem azonos létszámok és arányok mellett a megyei intézmények kis mértékű preferenciája mutatkozik meg. Az arányok csak a fővárosi jelentkezések esetében térnek el, ahol az összes jelentkezés aránya magasabb, mint az elsőké. Nehéz azonban értelmezni a többes jelentkezéseket. Feltételezhető az a stratégia, hogy a választások bizonytalansága miatt jelölnek többen legalább másodikként fővárosi intézményt.

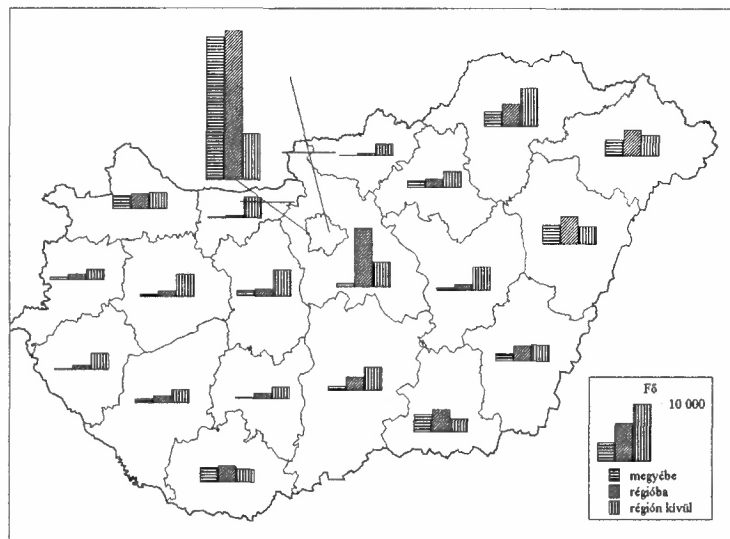
Mindegyik megyében magasabb a helyben tanulni kívánók aránya az első jelentkezések alapján, mint az összes jelentkezésben. Ezt úgy értelmezzük, hogy a továbbtanulni kívánók egyértelműen a helyben történő tanulást részesítik előnyben. Még erősebb ez a tendencia a regionális megoszlásokat vizsgálva. A jelentkezések fele irányul régióon kívüli intézménybe, ám ez az arány úgy jön létre, hogy a fővárosiaknak csak egynegyede, a Pest megyeieknek alig harmada kíván a Központi régióon kívül tanulni. A skála másik végpontján elhelyezkedő megyékből a fiatalok 80%-a (Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Veszprém, Zala megyék), sőt közel 90%-a (Komárom-Esztergom megye) a régióon kívül szeretne továbbtanulni. Arra is érdemes figyelni, hogy a nagy egyetemi központok közül (Budapesten kívül) Baranya, Csongrád és Hajdú-Bihar megyék képesek ott tartani továbbtanulni kívánó fiataljait, viszont a miskolci és a veszprémi egyetem ezt a szerepet nem látja el. Feltűnő, és Győr felsőoktatásának erősödését jelzi, hogy a megyében csaknem ugyanolyan magas a helyi felsőoktatásba jelentkezők aránya, mint a legnagyobb egyetemi székhelyeken (43%).

A 6. ábra érzékletesen jeleníti meg a fenti jellegzetességeket. Ismét, talán a korábbiaknál is jobban látszik, milyen nagytérégi eltérések jellemzik az ország felsőoktatási szerkezetét, ha ezt a továbbtanulási igények területi irányai szerint vizsgáljuk. A Dunántúl létszámai eltörpülnek az Alföld, sőt Észak-Magyarország létszámai mellett.

Megvizsgáltuk ezeket az adatokat abban a metszetben is, hogy a felsőoktatási képzési helyek mely területekről vonzzák a jelentkezőket. Feltételezzük ugyanis – kiváltképpen annak az ismeretnek a birtokában, hogy a továbbtanulni kívánó fiatalok hajlamosak lakóhelyük vagy közvetlen környékük felsőoktatási intézményeit választani –, hogy a távolabbi lakóhelyről jelentkezők a képzési helyek attraktivitását, vonzását is jelzik. Ez a vonzerő megtestesülhet egyedi, sajátos képzési irányokban, képzési tartalmakban, a diploma magas presztízsében, de jelezheti az adott képzésekbe való bejutás kisebb nehézségi fokát is. A statisztikák nem informálnak arról, milyen okok miatt vonz egy képzési hely, integrált egyetem, főiskola különösen sok vagy éppen különösen kevés hallgatót. Az adott felsőoktatási hely bizonyos funkciójára azonban meglehetősen pontosan utalnak, arra ugyanis, hogy helyi funkciót lát el vagy éppen országos szerepet tölt be az adott felsőoktatási intézmény, illetve megye felsőoktatási intézményei együttesen.

6. ÁBRA

Jelentkezés a felsőoktatásba lakás és képzési hely szerint, 2001
(Students Applied to Third Level Institutions by Home and the Place of Education, 2001)

Forrás: OFI 2001.

Ebben az összehasonlításban (jól követhető ez az 5. és 6. táblázat adatain!) az egyik szélső póluson azok a megyék foglalnak helyet, amelyek felsőoktatásába jelentkezőknek a fele helybéli, illetőleg megyei lakos. Ezekről azt állapíthatjuk meg, hogy elsősorban helyi – bár itt a helybeliség tágabb területet jelöl, mint a település – igényeket elégít ki. Ilyen a Borsod-Abaúj-Zemplén, a Nógrád és a Tolna megyei felsőoktatás. A két utóbbi persze nem is léphet fel a regionális vonzás igényével, de az Észak-magyarországi egyetemi központ „zártága” annál feltűnőbb, és önvizsgálatra készítő lehet.

A másik szélső póluson azok a megyék helyezkednek el, amelyek felsőoktatásába jelentkezőknek több mint kétharmada más megyéből jelentkezett. Ilyenek a Baranya, Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Heves, Komárom-Esztergom, Pest, Jász-Nagykun-Szolnok és Vas megyében működő képzési helyek. A csoport néhány tagjára külön felhívjuk a figyelmet. Győr-Moson-Sopron megye felsőoktatása – a viszonylag alacsony létszámok ellenére – ebben az értelmezésben országos szerepkörűnek tekinthető. Heves és Vas megye főiskolái (egy-egy egyetemi szakkal) állják a versenyt egyetemi központokkal. Jász-Nagy-Szolnok megye szűk körű felsőoktatásának úgy látszik olyan profilt sikerült találnia, amelynek vonzása messze túlnyúlik a megyei, sőt a régiós határokon. Legfeltűnőbb a Hajdú-Bihar megyei felsőoktatás hiánya e listából: a jelentkezők között alig magasabb a más megyéből ide irányuló aránya (57%), mint a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei felsőoktatásban (52%).

A budapesti felsőoktatás a középmezőnyben helyezkedik el, a jelentkezők 37%-a jelölt meg első helyen fővárosi intézményt. Ebben valószínűleg szerepet játszik az a társadalmi tapasztalat is, hogy a főváros elit intézményeit elsősorban lakóinak tartja fenn, a „kívülről” jövőeknek kemény feltételekkel és versenytársakkal kell megmérkőzniük. Ezt a szabályt ismerik a főváros lakói is: 77%-uk budapesti intézménybe adta be jelentkezését. Az előnyös gazdasági-kulturális helyzet öröklődését hangsúlyozza, hogy a jelentkezőknek csak 23%-a fővárosi lakos.

5. TÁBLÁZAT

2001-ben felsőoktatási intézménybe jelentkezők lakás és képzési hely szerint az első jelentkezés esetén (megye, régió)
(Students Applied to Third Level Institutions by Home and the Place of Education)

Állandó lakás megyéje	Első jelentkezés (fő)					Első jelentkezés (%)				
	megyébe	régióba, de nem a megyébe	régióba	régióon kívül	összes	megyébe	régióba, de nem a megyébe	régióba	régióon kívül	összes
Budapest	24 888	1140	26 028	8282	34 310	72,5	3,3	75,9	24,1	100,0
Pest	777	9432	10 209	4467	14 676	5,3	64,3	69,6	30,4	100,0
Borsod-A.-Z.	2552	1421	3973	6736	10 709	23,8	13,3	37,1	62,9	100,0
Heves	1310	287	1597	2940	4537	28,9	6,3	35,2	64,8	100,0
Nógrád	95	456	551	2090	2641	3,6	17,3	20,9	79,1	100,0
Hajdú-Bihar	3517	1377	4894	3244	8138	43,2	16,9	60,1	39,9	100,0
Jász-Nk.-Szolnok	619	549	1168	4258	5426	11,4	10,1	21,5	78,5	100,0
Szabolcs-Sz.-Bereg	2826	1902	4728	3609	8337	33,9	22,8	56,7	43,3	100,0
Bács-Kiskun	847	1580	2427	4151	6578	12,9	24,0	36,9	63,1	100,0
Békés	1193	1402	2595	2869	5464	21,8	25,7	47,5	52,5	100,0
Csongrád	3282	546	3828	2459	6287	52,2	8,7	60,9	39,1	100,0
Baranya	2514	275	2789	2328	5117	49,1	5,4	54,5	45,5	100,0
Somogy	677	751	1428	2346	3774	17,9	19,9	37,8	62,2	100,0
Tolna	278	805	1083	2122	3205	8,7	25,1	33,8	66,2	100,0
Fejér	1078	248	1326	4606	5932	18,2	4,2	22,4	77,6	100,0
Komárom-E.	246	310	556	3582	4138	5,9	7,5	13,4	86,6	100,0
Veszprém	575	419	994	3939	4933	11,7	8,5	20,2	79,8	100,0
Győr-M.-Sopron	2396	211	2607	2948	5555	43,1	3,8	46,9	53,1	100,0
Vas	573	570	1143	1922	3065	18,7	18,6	37,3	62,7	100,0
Zala	163	547	710	2944	3654	4,5	15,0	19,4	80,6	100,0
<i>Együtt</i>	<i>50 406</i>	<i>24 228</i>	<i>74 634</i>	<i>71 842</i>	<i>14 6476</i>	<i>34,4</i>	<i>16,5</i>	<i>51,0</i>	<i>49,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: OFI 2001.

6. TÁBLÁZAT

2001-ben felsőoktatási intézménybe jelentkezők lakás és képzési hely szerint
(Students Applied to Third Level Institutions by Home and the Place of Education)

Állandó lakás megyéje	Összes jelentkezés (fő)					Összes jelentkezés (%)				
	regióba, megyébe	de nem a megyébe	regióba	región kívül	összes	regióba, megyébe	de nem a megyébe	regióba	región kívül	összes
Budapest	56 164	2216	58 380	15 124	73 504	76,4	3,0	79,4	20,6	100,0
Pest	1418	21 533	22 951	8667	31 618	4,5	68,1	72,6	27,4	100,0
Borsod-A.-Z.	5206	2976	8182	14 465	22 647	23,0	13,1	36,1	63,9	100,0
Heves	2624	657	3281	6895	10 176	25,8	6,5	32,2	67,8	100,0
Nógrád	177	962	1139	4908	6 047	2,9	15,9	18,8	81,2	100,0
Hajdú-Bihar	7497	2607	10 104	6943	17 047	44,0	15,3	59,3	40,7	100,0
J.-Nk.-Szolnok	1262	1239	2501	10 255	12 756	9,9	9,7	19,6	80,4	100,0
Szabolcs-Sz.-Bereg	4988	4527	9515	8760	18 275	27,3	24,8	52,1	47,9	100,0
Bács-Kiskun	1455	3548	5003	9445	14 448	10,1	24,6	34,6	65,4	100,0
Békés	1924	3069	4993	6471	11 464	16,8	26,8	43,6	56,4	100,0
Csongrád	6248	981	7229	5035	12 264	50,9	8,0	58,9	41,1	100,0
Baranya	4959	407	5366	4678	10 044	49,4	4,1	53,4	46,6	100,0
Somogy	983	1726	2709	5056	7 765	12,7	22,2	34,9	65,1	100,0
Tolna	383	1993	2376	4811	7 187	5,3	27,7	33,1	66,9	100,0
Fejér	1863	703	2566	10 467	13 033	14,3	5,4	19,7	80,3	100,0
Komárom-E.	445	720	1165	7854	9 019	4,9	8,0	12,9	87,1	100,0
Veszprém	1287	873	2160	8836	10 996	11,7	7,9	19,6	80,4	100,0
Győr-M.-Sopron	4772	441	5213	6771	11 984	39,8	3,7	43,5	56,5	100,0
Vas	916	1149	2065	4227	6 292	14,6	18,3	32,8	67,2	100,0
Zala	318	1130	1448	6959	8 407	3,8	13,4	17,2	82,8	100,0
Együtt	104 889	53 457	158 346	156 627	314 973	33,3	17,0	50,3	49,7	100,0

Forrás: OFI 2001.

A felvettek

Az alábbiakban a felsőoktatásba felvételt nyertek területi megoszlását a jelentkezők és felvettek lakóhelye, illetve a felsőoktatási képzési hely székhelye szerint elemezzük. Előre kell bocsátanunk, hogy elemzésünk nem terjed ki valamennyi jelentkezőre, mivel csak azokat tudjuk vizsgálni, akikről rendelkezésünkre áll a lakóhely szerinti adat is. Ilyen módon most 235 ezer jelentkezés (ez természetesen ezúttal nem ugyanennyi személyt jelent) és 102 ezer felvett diák adatait vizsgáljuk. A felvettekről az OFI-tól kapott adatok már tartalmazzák a nyári pótfelvételik során a felsőoktatásba jelentkezők és bejutottak számát is.

Ennyi bizonytalanság ellenére úgy véljük, hogy az adatok, illetve a megoszlások további információkat adnak részint az igények és esélyek területi különbségeiről,

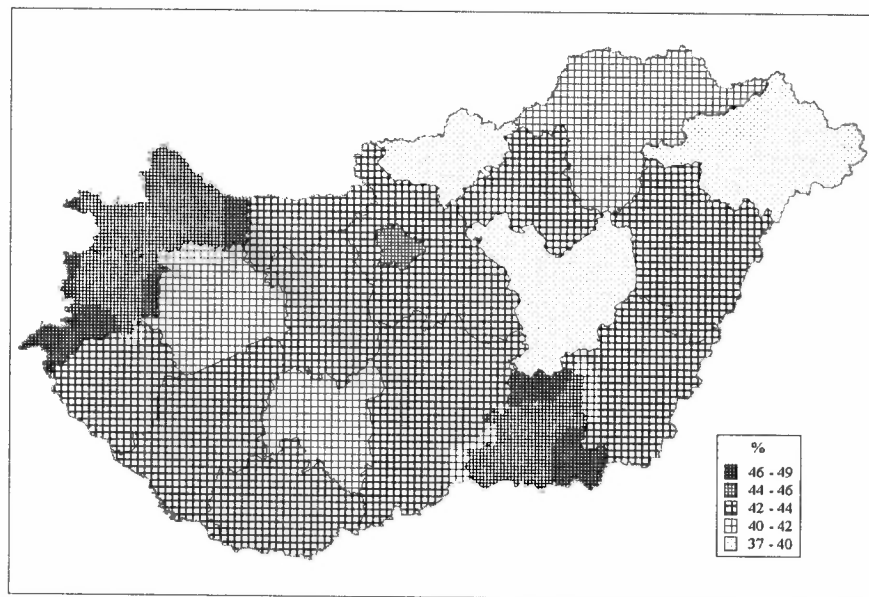
részint a felsőoktatási képzési helyek iránti igények tükrében ezeknek a fiatalokra gyakorolt vonzerejéről.

Az adatok szerint a jelentkezések 43%-a realizálódott. Másképpen fogalmazva – ha az első fordulóban jelentkezők számához viszonyítjuk – mintegy 60%-os realizálásról beszélhetünk. Az első fordulóban jelentkezők meghatározott feltételek között jelentkezhetnek csak ismét, de valószínűleg közel ugyanazok, mint az első körben.

A felvettek lakóhely szerinti (megyei) arányai meglehetősen közel esnek egymáshoz (7. ábra). Ez arra utal, hogy a fiatalok, bárhol éljenek is az országban, nagyjából hasonlóan vannak tisztában tudásukkal, lehetőségeikkel, amikor választanak a továbbtanulás iránya és helyszíne szerint. Történik ez annak ellenére, hogy tudjuk, az egyes középiskolák színvonala között nagyok lehetnek a különbségek (7. táblázat).

7. ÁBRA

*Bejutás a felsőoktatásba 2001-ben
(The Rate of Students Applied to Third Level Institutions in 2001)*

Forrás: OFI 2001.

Legmagasabb arányban (a jelentkezések 48–49%-a) a Csongrád, Győr-Moson-Sopron és Vas megyében lakók jutottak be a megcélzott felsőoktatási képzési helyre, s alig elmaradva tőlük (46%) a budapestiek. Legkisebb arányban pedig (37–39%) a Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakosok. A kedvezőtlenebb arányokhoz tartoznak még (40–41%) a Borsod-Abaúj-Zemplén és Tolna megyében élő fiatalok. Rangsorba állítva a megyéket a bejutottak aránya szerint, az eltérések nem nagyok, de statisztikailag jelentősek, és a kirajzoló tendencia is figyelmet érdemel.

7. TÁBLÁZAT

A felsőoktatásba jelentkezők és felvettek száma és aránya 2001-ben (fő)
(The Number and Rate of Students Applied and Admitted to Third Level Institutions
in 2001)*

Lakóhely		Fő	Bejutási arány (%)
Bács-Kiskun	Jelentkező	10 555	
	Felvett	4633	43,9
Baranya	Jelentkező	12 597	
	Felvett	5496	43,6
Békés	Jelentkező	8341	
	Felvett	3557	42,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	Jelentkező	18 420	
	Felvett	7454	40,5
Budapest	Jelentkező	46 333	
	Felvett	21 078	45,5
Csongrád	Jelentkező	8792	
	Felvett	4262	48,5
Fejér	Jelentkező	9268	
	Felvett	3900	42,1
Győr-Moson-Sopron	Jelentkező	8389	
	Felvett	4023	48,0
Hajdú-Bihar	Jelentkező	12 140	
	Felvett	5145	42,4
Heves	Jelentkező	7139	
	Felvett	3006	42,1
Jász-Nagykun-Szolnok	Jelentkező	9189	
	Felvett	3546	38,6
Komárom-Esztergom	Jelentkező	6263	
	Felvett	2711	43,3
Nógrád	Jelentkező	4535	
	Felvett	1690	37,3
Pest	Jelentkező	21 352	
	Felvett	9293	43,5
Somogy	Jelentkező	10 972	
	Felvett	4731	43,1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Jelentkező	12 512	
	Felvett	4914	39,3
Tolna	Jelentkező	5425	
	Felvett	2208	40,7
Vas	Jelentkező	5105	
	Felvett	2448	48,0
Veszprém	Jelentkező	9329	
	Felvett	3891	41,7
Zala	Jelentkező	8352	
	Felvett	3531	42,3
Összes: Jelentkező		235 008	
Összes: Felvett		101 517	43,2

* Jelentkezésben a pótfelvételik adatai is szerepelnek.

Forrás: OFI 2001.

Hivatkozunk arra, hogy a jelentkezők saját megyéjüket (vagy a fővárosban élők Budapestet) részesítették előnyben választásaikkal. Most azt találtuk, hogy a nagy felsőoktatási központokban élők (különösen a fővárosiak) nagyobb arányban jutottak be a választott képzési helyre, mint a központoktól távolabb élők. A lakóhely még olyan aggregált szinten is, mint a megye előnyös vagy hátrányos pozíciókat jelöl ki, azaz a lakóhely által reprezentált előnyök és a hátrányok halmozódnak.

Különösen élesen mutatja ezt a felsőoktatási képzéssel gyengén ellátott Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Tolna megye. Ha általánosnak látszik az a tendencia, hogy a lakóhelyhez közeli felsőoktatás előnyt jelent már a jelentkezéseknél is, a távolabbi nyilvánvalóan hátrányt feltételez. Éppen ezekben a megyékben láttuk, hogy a fiatalok nagy hányada nem megyei, sőt nem is régió belüli felsőoktatást választ, hanem távolabbra törekszik – nagy hányadban Budapestre. Így pedig választásaik sokkal kisebb arányban realizálódnak, mint más megyék lakóinál. Célzott vizsgálatok hiányában csak találgathatunk, de persze szakirodalmi tapasztalatok alapján: ugyanis sokkal nehezebb pontosan „belőni” egy távolabbi, kevésbé ismert felsőoktatási intézmény felvételi követelményeit, nehezebb hozzáférni célzott (esetleg a képzési hely, az intézmény oktatói által tartott) felvételi előkészítőhöz, mint a közelben élőknek.

Bár a két északkeleti megye közül az egyik (Borsod-Abaúj-Zemplén) egyetemnek is otthont ad, más adatokon láttuk, hogy ez az egyetem (még) sok szempontból nem működik más központokhoz hasonló sokfunkciós szellemi központként. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hatalmas, integrált főiskolája pedig valószínűleg még mindig nem nyújt elegendő képzést ahhoz, hogy az országgal egyező arányban befogadja a jelentkezőket.

Összegzés

A felsőfokú továbbtanulási igények (jelentkezések) és realizálásuk területi szerkezetét vizsgálva olyan társadalmi eredetű egyenlőtlenségek mutatkoznak, amelyek egyaránt összefüggésbe hozhatók az adott térségek gazdasági fejlettségével és a felsőoktatás területi szerkezetével. E feltételek közül az előbbiek – az általánosabb környezeti feltételek – csak hosszabb távon és közvetett módon korrigálhatók. Ám a felsőoktatási alrendszer módosítható közvetlenebb és viszonylag rövidebb távon is. Nem egyszerű beavatkozást igénylő feladat persze ez sem. Ahogyan korábban megfigyeltük (Forray–Kozma 1999) az ország keleti felének viszonylag fejlettebb oktatási szerkezete hozzájárulhat ahhoz, hogy az ország nyugati fele számára képezi ki a munkaerőt. Most arra is rámutattunk, hogy (változatlanul) a nők a felsőoktatás domináns „merítési bázisa”. Amiben persze nem az jelenti a problémát, hogy nők akarnak továbbtanulni, hanem az, hogy a férfiak még mindig kisebb mértékben. Ez pedig a felsőoktatásban megszerezhető tudás és a gazdaságban és társadalomban konvertálható oklevél hagyományosnak – legalábbis az elmúlt fél évszázad hagyományai értelmében – tekinthető struktúráinak továbbéléséről tanúskodik. Tervezett további kutatásaink ezeknek az összefüggéseknek mélyebb és időbeni alakulását célozzák.

Jegyzet

¹ Az elemzést az Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda (OFI) adatbázisa alapján végeztük. Köszönetet mondunk Köblös Istvánnak, az OFI igazgatóhelyettesének, akitől megkaptuk az általunk kiválasztott szempontok alapján strukturált adatsorokat.

Irodalom

- Barakonyi K. (2000) A korszerű felsőoktatási menedzsment kiépítése. – *Educatio*. 2. 27–42. o.
- Forray R. K. (1988) *Társadalmunk és középiskolája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Forray R. K.–Kozma T. (1999) *Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai*. Educatio Füzetek, Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Híves T.–Radácsi I. (1997) Határmentiség az észak-keleti régióban. – Buda M.–Kozma T. (szerk.) *Határmenti együttműködés a felsőoktatásban*. KLTE, Debrecen. 89–126. o.
- Róbert P. (2000) Bővülő felsőoktatás – ki jut be? – *Educatio*. 2. 79–94. o.